

Jan Neruda (9. 7. 1834 Praha – 22. 8. 1891 Praha)

Český spisovatel a novinář, hlavní osobnost první české literární skupiny – **májovců** (Družiny májové), kteří vnesli do české literatury **realismus** jako široce sdílený umělecký směr.

Jan Neruda se narodil jako jediné dítě chudým rodičům z **pražské Malé Strany**: jeho otec měl malý krámk a matka pracovala jako posluhovačka; mj. dělala hospodyní francouzskému přírodovědci Joachimovi Barrandovi, který v Praze dlouhodobě žil a její okolí světově proslavil jako zkamenělou kroniku evropských prvohor. Jan Neruda se s Barrandem léta stýkal a patrně i od něj získal svou celoživotní náklonnost k přírodním vědám. Studoval na českém pražském Akademickém gymnasiu, ovšem nedokončil vysokoškolská studia práv a filosofie. Velmi brzy se začal živit jako novinář a stal se jedním z nejvýznamnějších českých žurnalistů vůbec. V r. **1857** vyšla jeho první básnická sbírka *Hřbitovní kvítí* a r. **1858** byl jedním z organizátorů i autorů **almanachu Máj** (v názvu sbírky i sborníku snadno odhalíme máchovskou inspiraci).

Neruda již od počátku vnášel do **české literatury** novou, životnější atmosféru, spjatou se **skutečnými, aktuálními otázkami** života. Měl vnímání **bystrého pozorovatele** i vyjadřování **vtipného glosátora**. V tom obojím připomínal Havlíčka, nadto však disponoval náročnější metaforičností a prostorem k obsáhlejší tvorbě.

Vydání **dvougeneračního almanachu Máj** v r. **1858** (1. května), tedy v době **10. výročí** nadějně, ale nakonec **poražené revoluce 1848 – 1849**, se stalo – spolu s Kyticí (1853) Karla Jaromíra Erbena a Babičkou Boženy Němcové dalším velkým **mezníkem** ve vývoji české literární kultury v jinak pochmurném desetiletí bachovského neoabsolutismu (Neruda později nazval tuto éru „*časem zaživa pohřbených*“).

Iniciátory a organizátory almanachu byli mladí, začínající literáti **Jan Neruda** a **Vítězslav Hálek**. Usilovali o **propojení dvou generací**: (1) nové, začínající a nadějeplné a (2) generace legendárních osobností předchozích let, aby se ukázalo, že se nepodařilo zlikvidovat kontinuitu české svobodomyšlné kultury. Ze starší generace přispěli do almanachu především

Karel Jaromír Erben (pod pseudonymem J. E. Miletínský; napsal sem pohádku *Pták Ohnivák a liška Ryška*), **Karel Sabina** (někdejší Máchův přítel, pseudonymní zkratka K. S.; *Upomínka na K. Hynka Máchu*), **Božena Němcová** (pod vlastním jménem; povídka *Chyže pod horami* o pobytu pražského mladíka v osadě slovenských horalů). Z mladých v Májí publikovali **Jan Neruda** (např. báseň *O Šimonu Lomnickém*: o jihočeském básníku, jenž žil kolem r. 1600), **Vítězslav Hálek**, **Karolina Světlá** (umělecký pseudonym Johany Mužákové).

Autoři inklinovali k **realistickému stylu** tvorby, jenž se v české literatuře teprve zabydloval. Přesto odkaz na romantika Máchu měl svou logiku; almanach byl dokonce uvozen básnickým věnováním: začínalo slovy *Nesmrtelné památce pěvce Máje, / Karlu Hynkovi Máchovi* a. končilo takto: *nás popohání / velebná i dálná cesta Tvá – / zdaž marné naše za Tebou volání?*

Mácha se totiž stal pro májovce **vzorem** ve 2 nadčasových ohledech:

1. Akcentoval **rozpor mezi ideálem a skutečností**: tento rozpor pocítovali ve společenských poměrech i realisté (vzpomeňme zejména na Dickense);

2. Dospěl k výšinám evropské literární úrovně přesto – lépe řečeno, právě proto –, že se neustále neoháněl kategorií češství: jeho básně náležejí k vrcholům české literatury, protože se zabývají **obecně lidskými otázkami** – právě tím se ocitají např. vedle tvorby Byronovy.

Stručně shrnuto: **májovci** si položili za hlavní cíl **vyvést českou literaturu** z ghetta emancipačních zápasů a zařadit ji jako rovnocennou složku **do příběhu celoevropské kultury**

(jinými slovy: dovést českou beletrii na úroveň, jakou tehdy aktuálně představovali Balzac, Flaubert, Dickens, Tolstoj aj.)

V r. 1859 – **1860** Rakousko prohrálo válku se sjednocující se Itálií a ztratilo velkou část svých severoitalských území. To vedlo k **pádu bachovského neoabsolutismu** a **císař František Josef I.** nastolil **liberálnější poměry**, které v 60. letech vedly k přiblížení Rakouska vůči západní Evropě v oboru občanských a politických práv **s výjimkou otázek národních** (německá národnost zůstávala dominantní a ostatní národnosti diskriminované) **a otázek volebních** (byl sice zřízen parlament, ale rozhodující část jeho členů jmenoval císař bez voleb).

Ovšem byla **zmírněna cenzura**, takže vznikala **nová periodika** (noviny a časopisy) a **zájmové spolky** (tělovýchovný Sokol, pěvecký Hlahol, ženský osvětový Americký klub dam aj.).

Nejvýznamnějším deníkem se staly **Národní listy** (vydávané v Praze): nejznámějšími osobnostmi jejich redakce byli právě **Jan Neruda** a **Vítězslav Hálek**.

V Praze bylo v r. **1862** na vltavském nábřeží postaveno **Prozatímní divadlo** jako předstupeň budoucího velmi reprezentativního Národního divadla: prvním představením se stala Hálkova historická hra ze srbských dějin **Král Vukašín**.

Kolem r. 1860 Jan Neruda napsal několik úspěšných veseloher, ale brzy tento žánr opustil a soustředil se na žurnalistickou práci a básnickou tvorbu. Stal se veřejně známým kritickým pozorovatelem i komentátorem společenských poměrů. Jeho hlavním beletristickým dílem ze 60. let je básnická sbírka **Knihy veršů**: vyšla r. **1868**, ale zahrnuje tvorbu z celého předchozího desetiletí. V duchu realismu se obrací k hlavním problémům doby, především k sociálním rozporům.

Mnohé básně sbírky jsou ovšem laděny intimněji: Nerudovo velké téma představují ženy – jeho matka a jeho lásky, které ale nikdy z různých důvodů nedošly naplnění.

Tehdejší **čtenářská obec** přijala **Knihy veršů** **chladně a s rozpaky**. Zdálo se, že sbírka se zcela míjí s všeobecným optimismem, který přineslo mírné uvolnění politických poměrů. Hlad veřejnosti po vyjádření uvolněné radosti mnohem více respektoval **Hálek**, jehož **sbírky Večerní písně a V přírodě** se staly čtenářskými bestsellery, zatímco zájem o Nerudu klesal. Čtenářský mainstream neodhalil nadčasovou analytickou pronikavost Nerudovy sbírky a sám Neruda se na řadu let raději obrátil k žurnalistické tvorbě.

Jan Neruda: Hřbitovní kvítí (1857)

30

Po mém pohřbu křepčili,
hudba skočnou hrála,
matka jídlem, nápojem
hosti častovala.

Druhý den se dělili
o mých zámeků devět,
že jsem málo zůstavil,
nadělali klevet.

"Komuže mou bývalou
milenku dá máma?" -
"O tu já se nestarám,
postará se sama."

44

Na vršíku dům stál bláznů –
panna tudy chodila,
chytili ji, aby bláznům
k vůli leccos rodila.

Na stůl si ji posadili,
pod sklenici vklopili,
aby pěkně přibývala,
notně pod ní topili.

Panna arci churavěla,
panna arci skonala;
radost tu však blázni měli,
pannou že jim zůstala.

Bravo, páni literáti!
dejte pozor na ženské,
byť i písemnictví pošlo, –
jen když bude panenské!

Vítězslav Hálek: V přírodě

XI.

Vyběhla bříza běličká
jak ze stáda ta kozička,
vyběhla z lesa na pokraj,
že prý už táhne jara báj.

Vyběhla jako panenka,
tak hebká a tak do tenka,
že až to lesem projelo,
a vše se touhou zachvělo.

A táhne šumem jara báj,
vzduch jak na housle, na šalmaj,
vzduch samá vůně, samý květ,
a mladý úsměv celý svět.

Hned každý strom zelený šat
jme svátečně se oblíkat,
a každá haluz, každá snět
chce novou řečí rozprávět.

A jak by k hodům zavolal,
přilítli hosté z blíž i dál,
a za den, za dva širý kraj
a celý svět byl jara báj.

(šalmaj = pastýřská píšťala, jmouti se = začít, snět = větev)

Úlohy: 1. (k číslu 30) Porovnejte Máchův a Nerudův postoj k tématu smrti mladého muže a k osudu milenky, která po něm zbyla.

2. (k číslu 44) Proti jakému typu tvorby se Neruda vymezuje a jakým dílům by patrně dal přednost? Najděte období této dvojakosti literární nebo filmové (či TV) tvorby dnes.

Jan Neruda: Knihy veršů

Nech, hochu, nech — zde lávka — jenom chvíli!

Můj život sice chvatem k hrobu pílí,
však kdo se naposled již na svět dívá,
snad přece nějaká mu chvíle zbývá.

Já sice po odpočinku již práhnu,
však tato fortna děsně vábivá
mne nevy pustí více za živa —
jen chvílku ještě, na zvonec než sáhnu!

Už dobíhají moje staré síly!
chléb pro rodinu žádá velkou pílí,
a pracoval jsem, jak jen otec může,
vždyť ruka má, hle, mozol, kost a kůže!
Ty ještě neznáš, milý hochu blahý,
ty ještě neznáš, seznáš teprve,
až rozpracuješ ruce do krve,
že lidský život jest až příliš drahý.

Dej mně svou ruku, milý dobrý hochu,
ty's jediný měl pro mne chvíle trochu,
aj otec pro synáčka život sází,
syn sotva otce k smrti doprovází!
Ach odpusť starci, že si stýskat zkusí!
Vím — nejednali ke mně nevděčně,
a loučili se se mnou srdečně,
a také vím, že — vydělávat musí.

Ty's jediný vždy slouchal děda hlasu,
ostatní neměli, chudáci, času!
Dej dědu čelo, ty můj hochu zlatý,

ne rty! — vždyť starcův dech je jedovatý
a jedno políbení na tvé líce,
už je to políbení poslední —
a ještě jednou na mne pohledni, —
teď, hochu, zazvoň, — nemám síly více.

Dědova mísa

V kamnech praská, dědek každou chvíli
svadlé ruce sobě zahřívá,
kolo vrčí, syn si s prací pílí,
nádobu si z dřeva vyrývá.

Kolečko si divnou píseň šumí,
vnoučeti se očka kmitají —
„Hlele, co náš táta všecko umí,
jak mu tříšťky z rukou lítají!

Dřevo ukradl jsi v panském lese —
komu děláš z něho koryto?"
„„Dědovi; — již se mu ruka třese,
nádobí už všechno rozbito.""

„Nauč mne to!" — „Vida toho kluka,
nač by tvá to ruka uměla?!"
„Až se tobě třásti bude ruka,
koryto ti synek udělá!"

V kamnech praská, dědek shrben pláče,
zvadlé ruce syn mu zulíbá,
kolo mlčí, vnouče kolem skáče —
„Táto, proč se kolo nehýbá?"

Úlohy (k oběma básním stejné):

1. Oč v básni jde? Zkuste převyprávět její děj.
2. Co se odehrálo předtím? Jaké byly dosavadní vztahy mezi oběma postavami?
3. V čem se liší rozuzlení (závěr) obou básní?
4. Najděte příklady, kdy Neruda na minimálním prostoru maximálně výstižně charakterizuje postavy či zápletku.

Národní listy a nerudovská žurnalistika

Národní listy vynikaly zpravodajstvím i publicistikou analytickou (zejména divadelními recenzemi) a beletristickou (zejména fejetony). Jan Neruda pracoval ve zdejší redakci 26 let (1865 – † 1891). Stal se **zakladatelem českého fejetonu** a působil také jako respektovaný **divadelní kritik**.

Fejeton je duchaplný článek o některém rysu současného života, bývá úvahový nebo příběhový, vyniká pointou. Neruda své fejetony často podepisoval jen trojúhelníkem Δ (některé Nerudovy fejetony: *Kam s ním?* – nejslavnější Nerudův fejeton, na příkladu starého slavníku o tom, jak ve zbyrokratizovaném velkoměstě nemůžete zlikvidovat domovní odpad), *O té parolodi, Jsou-li andělé ženy?*).

V letech 1868 – 1877 působil v redakci Národních listů **Jakub Arbes** (1840 – 1914). Přátelil se s Nerudou a byl mu blízký i stylem své tvorby. Nevyhýbal se tvrdé politické kritice tehdejšího režimu. Do literatury se zapsal jako tvůrce žánru *romaneto* (prozy s tajemstvím).

Krise české politiky i společenské atmosféry po r. 1867

V rámci **revoluční vlny kolem r. 1870** došlo ke **sjednocení Itálie** (1861 – 1871) a **sjednocení Německa** (1871). Ke sjednocení v obou případech vedly úspěšné války proti Rakouské říši. Obzvláště drtivá byla rakouská porážka v krátké **Prusko-rakouské válce r. 1866** (militaristicky laděné Prusko bylo hegemonem německého sjednocovacího procesu).

Rakouská vláda se pokusila posílit svou pozici tím, že **ustoupila národním požadavkům Maďarů** (protože se jich obávala), zatímco nad obdobnými požadavky Čechů mávla rukou. Habsburská monarchie se proměnila na dualistické **Rakousko-Uhersko**, kde existovala minimalistická centrální moc a Maďaři měli rozsáhlou autonomii kulturní, správní a ekonomickou (dokonce docházelo k maďarizaci Slováků aj.).

Tento vývoj způsobil rozsáhlou a hlubokou **krizi české politiky i kulturního života**. Klíčová **otázka** zněla, zda odklon od akcentovaného vlastenectví (prosazovaný májovci) nebyl předčasný a zda není naopak třeba se k upřednostnění národních zájmů vrátit – čistě ze sebezáchovných důvodů.

Neruda na tuto otázku odpověděl dvěma knížkami, které vznikaly v delším časovém období, ale byly vydány ve stejném roce 1878: jedná se o soubor *Povídky malostranské* a o básnickou sbírku *Písně kosmické*.

Povídky malostranské jsou **soubor 13 povídek** z pražské čtvrti Malá Strana, kde se Neruda narodil a kde prožil podstatnou část života (nejobsáhlejší jsou povídka první – *Týden v tichém domě* – a poslední – *Figurky*). Autor tu vytváří **základní dílo českého městského realismu**. Je pečlivý v místopise, postavy líčí s citem pro typizační drobnokresbu, seznamujeme se se všemi tamějšími sociálními vrstvami i profesními skupinami stejně jako s celkovou atmosférou. Ovšem i tady Neruda spojuje zápletky, které jako

by se mohly odehrát kdekoli, se zřetelem k českému národnímu osudu. Malá Strana, která kdysi vznikla a rozvíjela se jako zázemí královského Pražského hradu, byla v Nerudově době polovenkovskou lokalitou zašlé slávy. Pochmurná rozuzlení některých příběhů (*Přivedla žebráka na mizinu*, *Doktor Kazisvět*, *Jak si pan Vorel nakouřil pěnovku*) vyplývají z uzavřenosti Malostranáků před velkým světem – jen v takových podmínkách vstřícná sousedskost ustupuje pomluvám, závisti a zášti (porovnejme s Tylovou tvorbou: tam má malý český domov zcela jinou, neboť spásnou povahu).

Jan Neruda (1834 – 1891): Povídky malostranské (1878)

Týden v tichém domě

Cítíme, že jsme v místnosti zcela uzavřené. Čirá, hluboká kolem nás tma, ani nejmenší skulinou nevniká odnikud šero; všude jen tma taková, v níž domníváme-li se přec na okamžik míti něco světlého před očima, je to pouze rudý kruh vlastní naší myšlenky.

Napnutí smyslové pozorují i nejdrobnější známky života. Čich náš zvěstuje nám, že místnost naplněna je mastným jakýms vzduchem, sprostou směsicí výparů. Je nám hned, jako bychom hlavně cítili smrkové nebo jedlové dříví, hned zas jakoby lůj a sádlo, a zas jakoby suché švestky, kmín, ba i kořalku, česnek atd. Sluchu se dotýká tykot hodin. Musí to být staré nástěnní hodiny s dlouhým kývadlem, na jehož konci tenký plechový a zajisté že trochu zkřivený kruh; někdyť se kývadlo v jednozvučné své povídačce zakoktne a kruh se lehýnce otřese. I to zakoktnutí opakuje se v pravidelných rozměrech a stává se jednozvučným.

Mezitím slyšíme dýchání spících. Musí jich tu býti více. Dýchání se všelijak proplítá, zcela se neshodne ani jednou, někdy jako by jedno usínalo, kdežto druhé se sesiluje, jedno jako by se s kývadlem hodin zakoktávalo, kdežto druhé sobě přispišuje, a v to zas zahučí odjinud náhlé oddechnutí silnější, jako by to odstavec nové kapitoly spací.

Také hodiny si nyní pojednou zhluboka oddychly a zahrkly. Zdá se, že po hrčivé té úvozovce kývadlo šepotněji se pohybuje. Jeden ze spáčů se pohnul a zašustnul pokrývkou; dřevěné jeho lože prasklo.

V hodinách hrklo to znovu, jedna – druhá zazní to rychle po sobě zvučným hlasem kovovým, jedna – druhá hned nato zakuká to hlasem temným. Spáč se znovu pohne. Je slyšet, že se na loži vzpřimuje, že odhrnuje pokrývku. Ted' zavadil nohou o pelest – ted' zašramotil těžkou trepkou – patrně již, že obut v obě trepky. Pohne sebou a učiní několik opatrných kroků. Již zase stojí; ruka jeho hmatá po dřevěné ploše, pod rukou mu něco zaharaší, jistě že to sirky.

Několikrát sirka škrtně, několikrát zasvitne fosforový dým, zase škrtnutí, dřívko prasklo, člověk zabručí. Nové škrtnutí, konečně zavíří plamínek a rozlije se přes postavu košilatou. Plamínek se opět zamrkal, ale kostnatá stará ruka přiložila jej již ku sklenici vodou a olejem naplněné, na jejímž povrchu plave černý knůtek v korku. Na knůtku to zasvitlo jako malá hvězdička. Sirka odletěla na zem, hvězdička se znenáhla zvětšuje. Nad ní stojí košilatá postava, stará ženská, zívajíc a mnouc sobě prospalé oči.

Postava stojí u stolku, přiléhajícího k jakés tmavě natřené dřevěné stěně, jež celou místnost dělí na dvě části. Až za stěnu síla lampičky nestačí, vidíme jen jednu část místnosti, - čich náš ale nemýlil se, jsme v skladišti hokynářském. Patrně, že tu jediné místnosti užito za byt i krám. Krám ten jest po hokynářsku zásoben dosti bohatě, pytlů rozestaveno hojně se zbožím prostým, nad pytlí pnou se plné košíky a ošatky, ze stěn visí pletence a chumáče.

Žena se zachvěla nočním chladem, vzala lampičku ze stolu a postavila ji na pudl, na němž plno krajáčů s čerstvým i přepouštěným máslem a nad nímž houpají se váhy a pletence česneku i cibule. Usedla za pudl, schoulila nohy až k bradě a vyndala ze šuplete škatuli naplněnou nítěmi, nůzkami i jiným haraburdím. Vyndala nítě i ostatky a dostala se konečně na dno škatule, kde byly papíry a knihy. Papírů ciframi vesměs pokrytých sobě nevěšimala, vzala jednu z knih a rozevřela. Byl to snář, tak zvaný „velký“. Zabrala se upřímně v obracení listů, pak čtla, pozivovala si a zase čtla.

Za stěnou slyšet již jen jedno odměřené dýchání spáčovo; druhý spáč, probuzen bud' šramotem neb kmitem světla, pohybnul se na svém loži.

„Copak je to?“ zabručel náhle odtamtud starý, sípavý hlas mužský.

Žena neodpovídala.

„Stará – je ti něco?“

„I jen lež,“ odpovídala žena, „nic mi není, zima mi je!“ a zívla.

„Co tam tedy kutíš?“

„Zdalo se mně o nebožtíku mém otci, do rána bych to zapoměla. Byl to krásný sen, jaktěživo se mně nic takového nezdalo. To je ale zima, a v červnu!“ Čtla dál a vrtěla hlavou. Chvilku bylo ticho.

„Kolikpak je to hodin?“ zaznělo pak zase za stěnou.

„Dvě pryč.“

Dýchání třetího spáče stávalo se nepravidelné, hlasitý hovor spáče budil.

„Tak tedy dělej, ať se vyspíme! Ty nemyslíš než na lutrii!“ (...)

Dýchání za stěnou zakončilo se mocným oddechnutím; také na třetím loži spáče se již probudil. Stařec bručel dál: „Fláma syn mně

přijde domů teprve k půlnoci a po půlnoci zas mne budí lutrie, achich to je život!“ (...)

Syn začal na loži zlehka hvízdát „O Matyldo!“

„Koukej se na něho, on se nám naposled ještě posmívá!“

„Však on ho nemine trest boží,“ pravila žena, písíc křídou na dřevěnou stěnu čísla 16, 23 a 8. „My se toho ještě dočkáme, ale přála bych si, abych pak už nebyla živa.“ Složila škatuli, sfoukla světlo a hrabala se zas k svému loži. „Ten bude pykat, ale bude už pozdě. Budeš-li pak mlčet?“

Syn umlknul.

„Špendlíčkem bys nás pak kopal, ale nevykopeš, špendlíčkem ti povídám, špendlíčkem!“

„Prosím tě, ženo, nech ty špendlíky být a usni, já bych spal!“

„Nu já to musím odnést, to se rozumí. Bože, bože, ty mne navštěvuješ!“

„Já se ještě zblázním s vámi!“ (...)

Maskným vzduchem cvakalo a zakoktávalo se kývadlo jako dřív. A mimo ně slyšet jen to oddychování tří spících osob. Proplítalo se všelijak, neshodlo se ale ani jednou. (...)

Poznámky a vysvětlivky:

bože, ty mne navštěvuješ! – míněno *bože, ty mne trestáš!*; **dřevěné jeho lože prasklo** – zde *zapraskalo*; **lutrie** – loterie; **puhl** – zde patrně *pult*; **snář** – kniha s údajně pravdivými výklady snů, oblíbená v dřívějších dobách, kdy se často věřilo, že sny prozrazují budoucnost.

Přivedla žebráka na mizinu

Chci psát událost smutnou, ale hledí mně do očí co veselá iniciálka obličej páně Vojtíškův. Obličej tak zdravě svítivý a do červena lesklý jako nedělní pečínka, politá čerstvým máslem. A takhle k sobotě – pan Vojtíšek holil se jen v neděli –, když už mu bílé vousy po kulaté bradě zas řádně vyrazily a jako hustá smetana se skvěly, zdál se mně být ještě hezčí. Také vlasy jeho se mi libily. Neměl jich mnoho, začaly pod okrouhlou pleší na skráních a byly už přešedly, ne více stříbrny, nýbrž již až lehýnce zas do žluta, ale byly jako hedváb a vlály tak hebce kolem hlavy. Pan Vojtíšek nosil totiž čepici vždy jen v ruce a pokrýl se, leda když měl přejít prostorou sluncem příliš praženou. Vůbec se mně pan Vojtíšek líbil velmi, jeho modré oči zářily tak upřímně, celá jeho tvář byla jakoby kulatým, upřímným okem.

Pan Vojtíšek byl žebrák. Čím byl předtím, to nevím. Ale žebrákem musil být dle toho, jak byl po Malé Straně znám, již dlouho, a podle svého zdraví mohl jím být ještě dlouho, vypadal jako buk. Jak byl té doby stár, tak asi vím. Jednou jsem ho viděl, když vybelhav se drobným krůčkem svým po Svatojanském vrchu vzhůru do Ostruhové ulice, přistoupil k policajtu panu Šimrovi, který opřen o zábradlí pohodlně se tu slunil. Pan Šimr, to byl ten tlustý pan policajt. Tak tlustý, že šedivý jeho frak byl pořád na puknutí a hlava jeho odzadu vypadala jako několik jitrnic, vypocujících sádlo – račte odpustit. Lesklá přílba kývala se mu na velké hlavě při každém pohnutí, a když se rozběhl za

nějakým tovaryšem, který bez ostychu a proti všem zákonům přes ulici si přešel s hořící dýmkou v ústech, musil pan Šimr přilbu honem vzít do hrsti. Tu jsme se pak my děti smály a tančily po jedné noze, ale jakmile se na nás podíval, hned zas jakoby nic. Pan Šimr byl Němec ze Šluknova; žije-li dnes ještě – doufám v boha, že ano –, sázím se, že mluví posud a zrovna tak špatně česky jako tenkrát. „Nu a vidíte,“ říkal, „já se tomu naučil za rok.“

Pan Vojtíšek vzal tenkrát modrou svou čepicí pod levé rameno a vjel pravici hluboko do kapsy dlouhého, šedivého svého kabátu. Přitom pozdravil zívajícího pana Šimra slovy „Pomahej pánbůh!“ a pan Šimr salutoval. Šťastně pak vylovil pan Vojtíšek skromnou svou tabatěrku z březové kůry, vytáhl za koženě poutko svrchní dno z ní a podal panu Šimrovi. Pan Šimr si šňupnul a pravil: „Už jsou voni taky asi hezky starej. Kolikpak mají?“

„Inu,“ usmíval se pan Vojtíšek, „bude tomu už věru osmdesát let, co mne otec pro obveselení mysle na světlo vydal.“

Pozorlivý čtenář zajisté se diví, že směl žebrák pan Vojtíšek mluvit s panem policajtem jen tak po sousedsku, a tento že mu ani nevykal, jakž by nějakému venkovanu nebo jinému zcela mu podřízenému člověku arci najisto byl učinil. A k tomu ještě třeba si pomyslet, čím tenkrát policajt byl! To nebylo ledabylo které číslo od jedné do šesti set, to byl pan Novák, pan Šimr, pan Kedlický a pan Weisse, kteří v střežení naší ulice za den se vystřídali. To byl malý pan Novák ze Slabec, který

nejraděj postál si před kupeckými krámy, kvůli slivovici; tlustý pan Šimr ze Šluknova; pak pan Kedlický z Vyšehradu, zamračený, ale dobrosrdečný; a konečně pan Weisse z Rožmitálu, velký, s neobyčejně dlouhými, žlutými zuby. O každém se vědělo, odkud je, jak dlouho ve vojště sloužil a kolik má děti; na každého jsme se my „sousedské“ děti věšely; on znal každého, muže i ženy, a matkám dovedl říci vždy, kamže se dítě jejich zaběhlo. A když r. 1844 pan Weisse následkem požáru v Renthauze vypuklého zemřel, šla mu na pohřeb celá Ostruhová ulice.

On ale nebyl pan Vojtíšek arci také obyčejným žebrákem. On si ani vlastního žebráckého zevnějšku nehleděl tak přísně, vypadal dosti čistě, alespoň na počátku téhodne; šátek na krku byl vždy pořádně uvázan, na kabátě byla sice někde záplatka, ale ne jako kus přibitého plechu a také ne z příliš různobarvé látky. Za týden prožebal se vždy celou Malou Stranou. Měl všude přístup, a jakmile zaslechla hospodyně venku jeho měkký hlas, nesla mu hned ochotně svůj trojník. Trojník, půl dobráku, to bylo tenkrát dosti mnoho. Od rána žebral až k polednímu, pak si zašel k Sv. Mikuláši na půldvanáctou. Zde u kostela nežebral nikdy, ba on dřepících zde žebraček ani si nevšimnul. A pak si zašel někde se najíst, věděl, kde po řadě mu nechají plný hrnek od oběda. Bylo cos volného a klidného v celém jeho bytí a konání, něco takového, co as Storma přimělo k jeho dojemně komickému výroku: „Ach könnt' ich betteln geh'n über die braune Haid!“

Jen hostinský v našem domě, pan Herzl, mu nedal nikdy trojníku. Pan Herzl byl muž trochu dlouhý, trochu skoupý, ale takto ušel. Místo penízu přesypal mu z piksly své vždy trochu tabáku. Tu pak – bylo to vždy v sobotu – měli pokaždé stejný rozhovor.

„Achach, pane Vojtíšku, máme to zlé časy.“

„Baže máme, a nebudou lepší, dokud si zámecký lev nesedne na vyšehradskou houpačku.“

Mínil lva na svatovítské věži. Přiznám se, že mně to tvrzení páně Vojtíškovy vrtávalo mozkiem. O tom jsem slušným způsobem a co rozumný mladý muž – byl jsem tenkrát již osm let stár – ovšem nemohl pochybovat ani na okamžik, že zmíněný lev může právě tak jako já o pouti jít přes

Kamenný most až na Vyšehrad a zde si také sednout na známou krouživou houpačku. Ale jakže z toho mají vzejít lepší časy, to jsem nechápal. –

Byl překrásný den červnový. Pan Vojtíšek vyšel z kostela sv. Mikuláše, posadit si čepici na hlavu, co ochranu proti sálajícímu slunci, a šel pomalu přes nynější Štěpánské náměstí. U sochy sv. Trojice se zastavil a usedl na schod. Kašna za ním zvučně šplounala, slunce hřálo, bylo tak příjemno! Patrně obědval dnes někde, kde stolovali až po dvanácté.

Sotva si byl usedl, zvedla se jedna ze žebraček od dveří mikulášského kostela a šla tímtež směrem. Té říkali „baba miliónová“. Jiné žebračky slibovaly, že pánbůh darovanou jim almužnu zaplatí stotisíckrát, ona šla hned do „miliónů a miliónů“; proto také paní oficiálka Hermannová, která chodila ke všem licitacím po Praze, dávala almužnu jí jedině. Miliónová šla rovně, kdy chtěla, a kulhala, kdy chtěla. Teď šla rovně a přímo k panu Vojtíškovi u sochy. Plátěné suknice se jí kolem suchých hnátů plandaly skoro bez zašustění, do čela silně stažená modrá plachetka kývala se nahoru dolů. Její obličej byl mně vždy děsně protivný. Samá drobná vráska jako tenoucké nudličky, sbíhající se ke špičatému nosu a ústům. Oči její byly žlutozelené jako u kočky.

Přistoupila až poblíž pana Vojtíška. „Pochválen buď pán Ježíš Kristus,“ zašpoulila ústa.

Pan Vojtíšek kývnul na znamení, že souhlasí.

Miliónová usedla na druhý konec schodu a kejchla. „Br!“ podotkla, „já nemám slunce ráda, když na mne svítí, musím kejchat.“

Pan Vojtíšek nic.

Miliónová stáhla plachetku nazad a bylo vidět celý její obličej. Očima mhourala jako kočka v slunci, teď byly zavřeny, teď zasvítily pod čelem jako dva zelené body. Ústa její stále sebou šhubala; když se odevřela, bylo vidět napřed nahoře jediný zub, celý černý.

„Pane Vojtíšku,“ začala zas, „pane Vojtíšku, já vždycky říkám, kdybyste chtěl!“

Pan Vojtíšek mlčel. Obrátil jen obličej k ní a díval se jí na ústa.

„Vždycky říkám: ano, kdyby pan Vojtíšek chtěl, ten by nám moh povědít, kde jsou dobří lidé.“

Pan Vojtíšek nic.

„Copak se tak upřeně na mne díváte?“ ptala se Miliónová po chvílce. „Copak je na mně?“

„Ten zub! – Divím se, proč máte ten jeden zub!“

„Ach ten zub!“ vzdychla a pak dodala: „To víte, že ztráta zubu znamená vždy ztrátu jednoho dobrého přítele. Už jsou všichni v hrobě, kdož mně přáli a se mnou to upřímně minili, – všichni. Jen jeden ještě zbyl, – ale nevím o něm – nevím, kde je ten dobrý přítel můj, kterého mně milostivý bůh postavil ještě na cestu života. Ach bože, já jsem tuze opuštěná!“

Pan Vojtíšek hleděl před sebe a mlčel.

Něco jako úsměv, jako radost přelítlo obličejem žebraččiným, ale bylo to ošklivé. Sešpičatila ústa, celý obličej jaksí se jí stáhnul do rtů jako do šťopky.

„Pane Vojtíšku!“

„Pane Vojtíšku, my dva bychom mohli být ještě šťastni. – Tadyhle se mně pořád o vás zdálo, já myslím, že pánbůh tomu tak chce. – Vy jste tak samotný, pane Vojtíšku, nikdo vám neposlouží. – Vy máte všude přízeň, máte tuze moc dobrých lidí. – Vidíte, já bych se k vám přistěhovala. Kus peřin mám –“

Pan Vojtíšek mezitím pomalu vstávat. Už tu stál rovně a pravicí si narovnával kožené stínidlo své čepice. „Radš utrejch!“ vyhrknul konečně a obrátil se bez pozdravu. Kráčel pomalu k Ostruhové ulici. Dvě zelené koule svítily za ním, až zmizel za rohem. Pak si Miliónová stáhla plachetku až po bradu a seděla dlouho nepohnutě. Snad usnula.

Divné zvěsti začaly se najednou šourat Malou Stranou. A koho se dotkly, škrabal se za uchem. „Pan Vojtíšek,“ znělo to často v rozpravách a za chvíli zas jsi slyšel: „Pan Vojtíšek!“

Brzy jsem zvěděl všeho. Pan Vojtíšek prý nebyl ani chud. Pan Vojtíšek prý měl tam za vodou, na Františku, dva domy. To prý ani není pravda, že bydlí pod Hradem někde v Brusce.

Blázný si dělal z dobrých malostranských sousedů! A po tak dlouho!

Nastala rozhořčenost. Mužští se zlobili, cítili urážku, styděli se, že byli lehkověrní.

„Darebák!“ pravil jeden.

„Je pravda,“ rozumoval druhý, „viděl ho někdo žebrat v neděli? To byl nejspíš doma, ve svých palácích, a jedl pečeně.“

Ženské ještě váhaly. Dobrá tvář páně Vojtíškova zdála se jim přeci příliš upřímná.

Ale přišel dodatek zvěsti. On prý má také dvě dcery a ty prý dělají slečny. Jedna prý má lajtnanta a druhá chce jít k divadlu. Nosí jen samé rukavičky a jezdí do Stromovky.

To rozhodlo i u ženských.

Takřka ve dvakrátě čtyryadvaceti hodinách byl osud páně Vojtíškův zjinačen. Všude ho ode dveří odbývali, že jsou „zlé časy“. Kde míval obědy, slyšel, že „dnes nic nezbylo“, nebo: „Jsme chudí, měli jsme jen hrách, to není pro vás.“ Uličníci kolem něho poskakovali a pokřikovali: „Domácí pán! Domácí pán!“

Byl jsem v sobotu před domem a viděl blížícího se pana Vojtíška. Pan Herzl stát jako obyčejně v bílé své zástěře mezi domem, opřen o kamennou veřej. Mimovolně, v nevysvětlitelném strachu jakéms jsem veběhl do domu a skryl se za silná vrata. Kolem stěžejí viděl jsem blížícího se pana Vojtíška dobře.

Čepice se mu v rukou třásla. Nepřicházel s jasným úsměvem jako jindy. Hlava byla sklopena, nažloutlé vlasy zcuchány. „Pochválen buď pán Ježíš Kristus,“ pozdravoval obyčejným hlasem. Přitom se mu hlava povznesla. Tváře jeho byly bledy, oko jakoby dřímotou potaženo.

„To je dobře, že jdete,“ mýnil pan Herzl. „Pane Vojtíšku, půjčte mně dvacet tisíc. Nebojte se, že přijdete o ně, budou na dobré hypotéce. Mohl bych teď koupit dům tady vedle U Labutě –“

Nedomluvil.

Panu Vojtíškovi vyhrnuly se slzy náhle proudem. „Vždyť jsem – vždyť jsem –,“ zavzlykal, „já byl po celý život tak poctivý!“

Potácel se přes ulici a sklesl u zdi pod zatáčkou k Hradu. Hlavu položil na kolena a štkal hlasitě.

Vrazil jsem do pokoje k rodičům, třesa se na celém těle. Matka stála u okna a dívala se přes ulici. Ptala se: „Copak mu řekl pan Herzl?“

Hleděl jsem upřeně oknem tam na plačícího pana Vojtíška. Matka vařila právě svačinu, ale každý okamžik přistoupila také k oknu, vyhlédla ven a zavrtěla hlavou.

Najednou vidí, že pan Vojtíšek pomalu se zdvihá. Rychle ukrojila krajíc chleba, položila jej na hrnek s kávou a spěchala ven. Volala, kývala s prahu, pan Vojtíšek neviděl a neslyšel. Šla až k němu a podávala mu hrnek. Pan Vojtíšek díval se němě na ni. „Zaplat' pánbůh,“ zašeptal konečně a pak dodal: „Ale teď nemůžu nic polknout.“

Víc pan Vojtíšek na Malé Straně nežebral. Za řekou ovšem také nemohl chodit od domu k domu, neznali ho tam lidé a neznali policajti. Usadil se na Křížovnickém plácku u podloubíčka klementinského, zrovna naproti vojenské strážnici, která stávala u mostu. Vídal jsem ho tam po každé, když jsme v prázdné čtvrteční odpůldne zašli si na Staré Město podívat se na výlohy ryneckých kněhkupců. Čepice ležela před ním dnem na zemi, hlava byla vždy svěšena k prsoum, v rukou držel růženec, nevšímal si nikoho. Pleš, tváře, ruce neleskly a nečervenaly se více jako před nedávnem, sežloutlá kůže se byla scvrkla do šupinatých vrásek. Mám, nemám to říci? – ale proč bych to neřekl, že jsem se netroufal přímo k němu, že jsem se plížil vždy kolem pilíře, abych mu mohl čtvrteční své jmění, šajnový groš, odzadu hodit do čepice a pak rychle utéci.

Pak jsem ho potkal jednou na mostě; vedl ho policajt na Malou Stranu. A pak jsem ho nespatriil už nikdy.

Bylo mrazivé únorové jitro. Venku ještě šero, okno samý tlustý, květnatý led, v němž se oranžově odrážel svit z protějších kamen. Před domem zaharašil vozík a zaštekali psi. „Doskoč mně pro dva žejdlíky mlíka,“ velela matka. „Ale zaobal si krk.“

Venku stála mlíkařka na vozíku a za vozíkem stál policajt pan Kedlický. Kus lojové svíčky svítil tiše v čtyřhranné, skleněné lucerně.

„Cože, pan Vojtíšek?“ ptala se mlíkařka a ustála ve vrtění vařečkou. Ono bylo mlíkařkám sice ouřadně zapovězeno užívat vařečky na děláni smetanové parády, ale pan Kedlický byl muž dobrosrdečný, už jsem to řekl.

„Ano,“ odpověděl, „našli jsme ho po půlnoci na Oujezdě vedle kanonýrských kasáren. Byl nadobro zmrzlý a dali jsme ho do umrlčí komory ke Karmelitánům. Měl jen rozedraný kabát a kalhoty, ani košile neměl.“

Poznámky a vysvětlivky:

Ach könn' ich betteln geh'n über die braune Haid'! – *Ach, mohl bych chodit žebrotou přes hnědé vřesové pláně!*; **ani košile neměl** – *ani košili*; **Bruska** – část Prahy pod severními hradbami Pražského hradu; **Herzl** [hercl]; **Karmelitáni** – klášter na jižním okraji Malé Strany, dnes sídlo ministerstva školství; **lajtnant** – poručík (zejména vojenský); **licitace** – dražba; **Na Františku** – část Starého Města pražského v blízkosti Anežského kláštera a kostela svatého Františka; **na počátku téhodne** – *na počátku týdne*; **oficiálka** – manželka řadového úředníka (nebo vdova po něm); **Ostruhová ulice** – dnes *Nerudova* (Jan Neruda zde dlouho bydlel); **Oujezd** – nářeční podoba místního názvu *Újezd* = zde lokalita na jižním okraji Malé Strany; **podloubíčko klementinské** – součást Klementina: rozlehlého barokního jezuitského objektu zahrnujícího klášter a vysokou školu (dnes Národní knihovna České republiky); **půldvanáctá** – mše v 11:30 h; **ryneckí kněhkupci** – knihkupectví na Staroměstském náměstí; **Sv. Mikuláš** – zde malostranský chrám svatého Mikuláše (architekti Kryštof a Kilián Dientzenhoferové a Anselmo Lurago), nejslavnější pražský barokní kostel; **šajnový groš** – drobný měděný peníz vídeňské měny; **trojník** – tříkrejcarová, drobná mince; **Renthauz** (lépe: *Renthauz*) – cenný, původně renesanční malostranský dům (ulice Tržiště); **Theodor Storm** (1817 – 1888) – německý realistický spisovatel lyrického založení; **utrejch** – jed; **ve vojště** = *na vojně*; **vedl ho policajt na Malou Stranu** – tehdy existovalo (nejen v Českých zemích) domovské právo: právo na pobyt i chudinské zaopatření v obci či městské čtvrti (nejčastěji rodné), což ovšem znamenalo, že cizí lidé v nouzi bývali z takové lokality bez milosti úředně vykazováni (jako zde pan Vojtíšek ze Starého Města); **Weisse** [vajse]; **zejdlík** – historická dutá míra (asi 0,4 l).

U Tří lilí

Myslím, že jsem tenkrát šílil. Každá žilka hrála, krev byla rozvařena.

Byla teplá, avšak tmavá letní noc. Sirnatý, mrtvý vzduch posledních dnů byl se konečně sbalil v černé mraky. Bouřný vítr je zvečera mrskal před sebou, pak se rozhučela mohutná bouř, zapraskal liják, a bouř a liják trvaly až do pozdní noci. Seděl jsem pod dřevěnými arkádami hostince U Tří lilí, poblíž Strahovské brány. Malý to hostinec, četněji tenkrát navštívený jen vždy v neděli, kdy tu v salóнку při pianě bavili se tancem kadeti a desátníci. Dnes byla zrovna neděle. Seděl jsem pod arkádkami u stolu poblíž okna sám a sám. Mocné hromy skoro ráz na ráz burácely, liják tloukl do taškové střešy nade mnou, voda srčela v střikavých potůčcích k zemi, a piano mělo uvnitř salóнку jen kratičké oddechy a vždy zas se rozzvonilo znovu. Chvilkami hleděl jsem otevřeným oknem na točící, smějící se páry; chvilkami zas zahleděl jsem se ven do tmavé zahrádky. Někdy, když šlehnul jasnější blesk, viděl jsem u zahradni zdi a na kopci arkád bílé hromady lidských kostí. Býval' zde druhdy hřbitůvek a právě tento týden vykopali z něho kostry, aby je převezli jinam. Půda byla ještě rozryta, hroby otevřeny.

Ale vydržel jsem u svého stolu vždy jen na krátký čas. Vždy jsem se zas zdvihnul a přikročil na chvilku k dokořán odevřeným dveřím salóнку, abych na tančící se podíval blíž. Vábilo mne tam krásné, as osmnáctileté děvče. Štíhlý vzrůst, plné, teplé formy, v týlu přistižený volný černý vlas, oblý hladký obličej, světlé oko – krásné děvče! Zvláště ale mne vábilo to oko její. Jak voda jasné, jak vodní hladina záhadné, takové neúkojné, které ti přivolává ihned slova: „Spíše se nasytí oheň dřev a moře vod, než krásnooká nasytí se mužů.“

Tančila skoro ustavičně. Ale dobře pozorovala, že vábí zraky moje. Když tančila kolem dveří, mezi nimiž jsem stál, vždy upřeně se zadívala na mne, a když tančila salóńkem dál, viděl a cítil jsem, že při každém otočení zavazuje její zrak o mne. Nepozoroval jsem, že by byla s někým promluvila.

Již zase jsem tam stál. Zraky naše se ihned setkaly, ač děvče stálo v řadě poslední. Čtverylka se chýlila ku konci, pátá tura dozněla, vtom veběhlo jiné děvče do sálu, udýchané a promoklé. Prodralo se až ku krásnooké. Hudba začala právě turu šestou. Mezi prvním řetězem šeptala přibylá krásnooké něco a tato kývla mlčky hlavou. Šestá tura trvala trochu dýl, komandoval ji svižný kadetik. Když byl konec, pohlédla krásnooká ještě jednou ke dveřím zahradním, pak šla ku předním dveřím salóńku. Viděl jsem ji, jak venku si dává svrchní šaty přes hlavu, pak zmizela.

Šel jsem a usedl zas na místo své. Bouř začala teď jakoby znovu, jako by ještě nebyla si ani zahlomezila; vítr hučel silou novou, blesky tloukly. Naslouchal jsem v rozechvění, ale myslil jsem jen na to děvče, na ty zázračné oči její. Na cestu domů nebylo beztoho ani pomyšlení.

As po čtvrt hodině zas jsem se podíval ku dveřím salóńku. Zde stála krásnooká opět. Rovnala si promoklé šaty, utírala vlhké vlasy a starší nějaká družka jí pomáhala.

„A proč jsi šla v té nehodě domů?“ tázala se tato.

„Sestra přišla pro mne.“ Hlas její slyšel jsem teď poprvé. Byl hedvábně měkký, zvučný.

„Stalo se něco doma?“

„Matka zrovna umřela.“

Zachvěl jsem se.

Krásnooká se otočila a vystoupla do samoty ven. Stála vedle mne, zrak její spočíval na mně, cítil jsem ruku její vedle třesoucí se ruky své. Uchopil jsem ji za tu ruku, byla tak měkká.

Mlčky jsem táhl děvče dál a dále do arkád, děvče následovalo volně.

Bouř dostoupila teď svého vrchole. Vítr hnal se jako přival vodní, nebe i země ječely, nad hlavami se nám válely hromy, kolem nás jak by mrtví řvali z hrobů.

Přitiskla se ke mně. Cítil jsem, jak se mi k prsoum lepší vlhký její šat, cítil měkké tělo, sálající dech – bylo mně, jako bych musil vypít tu zlotřilou duši z ní!

Poznámky a vysvětlivky:

čtverylka – druh společenského řadového tance; **desátníci** – vojenští poddůstojníci; **druhdy** – kdysi; **kadeti** – nejčastěji *žáci důstojnické školy*; **oko** – zde *oči*; **túra** – zde *úsek tance*;

Jan Neruda, Povídky malostranské, Praha 1952, s. 9 – 13, 105 – 113, 153 – 155.

Karel Plicka (1894 – 1987) – Emanuel Poche (1903 – 1987): Procházky Prahou (1966)

Malá Strana

V časovém pořadí druhé pražské město, jež založil r. 1257 Přemysl II. na území prastaré, již v 10. století existující trhově osady a na území několika dalších feudálních vesnic z 11. a 12. stol. Původní rozloha města, vymezená Přemyslovými hradbami, sahala od kláštera johanitů a dnešního tržiště k Jánskému vršku, dále k Hradu a po jeho svahu k dnešnímu Klárovu. Jeho středem bylo dnešní náměstí

s kostelem sv. Mikuláše, který stál už r. 1283. Z náměstí vedly cesty k branám, mostu, vzhůru na Hrad a po stranách k Újezdu a ke klášteru sv. Tomáše. Chloubou města byl klášter johanitů, založený zde po polovině 12. stol., a proti němu stojící dům biskupský. Za Karla IV., asi kolem r. 1360, bylo město rozšířeno na jih až k Újezdu a opatřeno novou zdí, nazvanou Hladová. R. 1419 Malá Strana úplně vyhořela, zčásti pak r. 1503 a v části pod Hradem ještě r. 1541. Po tomto požáru byla většinou nově vybudována. Její měšťané byli existenčně závislí především na Hradu, proto měla Malá Strana povahu města rezidenčního. Po bitvě bělohorské nastává zde postupná feudalizace imigrací šlechty a kléru a výstavbou rozlehlých paláců – Valdštejnského, Lichtenštejnského, Michnovského a Slavatovského – a neméně rozložitých konventů, především konventu karmelitek u sv. Josefa a jezuitů, kteří okupují střed rynku. Těmto objektům padají za oběť celé bloky domů s ulicemi a zahradami a další desítky domů ustupují po celé 18. stol. novostavbám barokních paláců a jejich zahradám. Tak je postupně přetvořena Malá Strana ve čtvrť výslovně aristokratickou, což zdejší měšťané konjunkturálně využívají ke svému prospěchu. Avšak josefínské reformy odvedly do Vídně natrvalo většinu zde sídlící šlechty a zčásti zrušily kláštery. Tím obyvatelstvo ztratilo dobrou životní základnu a město se proměnilo ve čtvrť chudých lidí, drobných úředníků a úradů. Proto Malou Stranu nezasáhla v kapitalistickém údobí pronikavější přestavba a město se tak uchovalo ve své starobylé kráse a historické původnosti. (...)

Karel Plicka – Emanuel Poche, Procházky Prahou, Praha 1980, s. 75.

Poznámky a vysvětlivky:

feudalizace – zde *nahrazování královské autority autoritou vysoké šlechty a církevních hodnostářů*; **josefínské reformy** – reformy prováděné římským císařem (a titulárně českým králem) Josefem II., jenž sice usiloval o humanizaci a zcivilnění svého vladařského úřadu, ale zároveň posiloval centralizaci a germanizaci středoevropské Rakouské říše, již vládl; **Karel Plicka** (1894 –

1987) – československý fotograf, filmový dokumentarista a muzikolog; **Emanuel Poche** (1903 – 1987) – československý historik umění, autor publikací *Prahou krok za krokem*, *Procházky Prahou*, *Umělecké památky Čech* (a kolektiv; 4 svazky) aj., jeho první manželkou byla Herberta Masaryková, vnučka prvního československého prezidenta Tomáše G. Masaryka; **Přemysl II. Otakar** (asi 1233 – 1278) – jeden z nejvýznamnějších českých králů (pocházel z dynastie Přemyslovců), zároveň také rakouský vévoda, přezdívan král železný a zlatý, proslul mj. zakládáním mnoha měst; **rezidenční** – sloužící k bydlení společenské smetánky.

Jan Neruda: Povídky malostranské: poznámky k interpretaci

Nerudovy *Povídky malostranské* představují vrchol povídkové tvorby v české literatuře 19. století, ale zároveň jsou dnes často považovány za knížku nudnou a nezáživnou.

Soubor čítá 13 povídek, jež svědčí jak o velkých Nerudových prozaických schopnostech, tak o jeho předchozí dlouhodobé žurnalistické práci. Povídky malostranské poprvé souborně vyšly v r. 1878; uzavírají tedy dlouhou, desetiletou pauzu v Nerudově beletristické tvorbě. Neruda totiž v r. 1868 oslovil veřejnost realisticky pronikavou básnickou sbírkou *Knihy veršů*, jež však byla vlažně přijata jako málo optimistická (v protikladu k tehdy masově oblíbené radostné poezii Vítězslava Háška). Neruda se tedy soustředil na práci v redakci Národních listů (fejetony aj.) a svůj comeback si pečlivě naplánoval s časovým odstupem: v r. 1878 publikuje nejen Povídky malostranské, ale také veleúspěšnou básnickou sbírku *Písňě kosmické*, jíž se – teprve nyní, v téměř pětáctyřiceti letech – zařazuje mezi nejčtenější české básníky.

Neruda-publicista se v Povídkách malostranských projevuje v několika rovinách:

a) dává si záležet na přesném zejména místním zařazení příběhů (*Seděl jsem pod dřevěnými arkádami hostince U Tří lilií, poblíž Strahovské brány*);

b) vystupuje jako zaujatý vypravěč, jenž neskrývá svůj osobní postoj k zápletce i postavám (*Její obličej byl mně vždy děsně protivný*).

c) navazuje i udržuje kontakt se čtenářem (*pan Kedlický byl muž dobrosrdečný, už jsem to řekl*);

d) v jeho povídkách se projevují stopy jiných žánrů – z oblasti beletristické publicistiky: od (obsáhlejší) reportáže až po (stručnou) črtu.

Povídkami malostranskými Neruda – májovec – uskutečnil na poli povídkového žánru to, co již v téže době realizovala na rozsáhlejšího prostoru jeho generační souputnice, zakladatelka českého románu Karolina Světlá: přiblížení české prozaické tvorby aktuálním světovým trendům „velkého“ realismu (drobné porovnání: líčení hokynářského krámu, upatlaného a zatuchlého, jako by vypadlo z balzacovské charakteristiky penzionu paní Vauquerové v románu *Otec Goriot*).

Povídky se odehrávají v nedávné minulosti, což Neruda doprovází tím, že jako vypravěč je tu často chlapcem nebo mladým mužem. Postavy bývají podivínské, Neruda je však sleduje se zřetelnými sympatiemi, neboť mnozí z těchto lidí si svůj bizarní osud sami dobrovolně nevybrali. Nerudova vypravěčská poloha ovšem není sentimentální, pravidelně se tu objevuje poněkud hořký humor („*bude tomu už věru osmdesát let, co mne otec pro obveselení mysle na světlo vydal.*“).

Kompozičně je soubor zarámován dvěma obsáhlými kolážovitými texty: *Týdnem v tichém domě*, který relativně objektivním vypravěčstvím líčí mikrosvět jednoho typického činžovního domu, a *Figurkami*, jež jsou námětově více otevřené, ale používají naopak velmi subjektivní sloh (stylizovány jako zápisky mladého advokátního úředníka) a jsou silně prodchnuté ironií s náběhem až ke grotesknosti.

Na příkladu povídky *Přivedla žebráka na mizinu* si ukažme, jak autor pracuje s tématem Malé Strany. Historii podhradní čtvrti, shrnutou v Pocheho textu, můžeme charakterizovat jako vznik ve slavných časech přemyslovského Českého království, rozmach v době lucemburské císařské dynastie, otřesy v neklidných dobách husitských a nový rozkvet v pokračující symbióze s Hradem, ovšem po bitvě na Bílé hoře přichází vysoká aristokracie a neméně sebevědomé církevní autority a

ti všichni budováním okázalých barokních staveb urbanisticky necitlivě likvidují kulturu českého měšťanského prostředí (*Těmto objektům padají za oběť celé bloky domů s ulicemi a zahradami a další desítky domů ustupují po celé 18. stol. novostavbám barokních paláců a jejich zahradám*). Vše dovrší kulminace germanizačních snah v 18. století, kdy kosmopolitně založená aristokracie odchází do Vídně, ale opuštěné, ovšem stále pyšné kulisy jejího životního stylu zůstávají.

Jinými slovy, dějiny Malé Strany mohou být chápány jako miniaturizovaná koncentrace dějin celého českého národa a právě takto Neruda malostranský *genius loci* využívá. Nejde tu ovšem o lítostivé ohlédnutí zpět, ale o pronikavou sondu do současnosti. Příběh pana Vojtíška začíná jako idylická, neokázalá oslava prosté lidské sounáležitosti v prostředí polovenkovského maloměsta. Stačí však jediný konflikt – jakkoli malicherný – a s až démonickou neodvratností se rozvine řetěz netušených fatálních následků (autor do role překvapeného diváka staví i samotného čtenáře již volbou ironického názvu povídky: vytváří tím očekávání pouhého tragikomického nedorozumění, třeba ve stylu novinové soudničky, takže o to tížeji na nás dopadne skutečné rozuzlení – zbytečně zmařený život hodného člověka).

Nejslabším článkem malostranské společnosti jsou snobské společenské špičky (oficiálka Hermannová): omezení lidé upřednostňující prázdnou afektovanou formu před hodnotným obsahem (vztah k babě miliónové). Ale i ti, od nichž bychom očekávali solidnost a nadhled, v kritické chvíli selžou, když podlehnou pomluvě přitažené za vlasy (pan Herzl). Jak je to možné? Výmysl o žebřákovi, který je bohatcem a dělá ze sebe prosícího chudáka jen ze šprýmu či z dlouhé chvíle, se zdá neuvěřitelný – a přesto mu v povídce velmi mnoho lidí uvěřilo. Přitom nebylo nic snazšího než zajít přes řeku na Staré Město a někde na tom Františku se přeptat v hospodě či domovníků – takový výstředník by tam musel být všeobecně znám. Jenomže právě takový test nikoho z Malostranáků nenapadl. Proč? No protože (zdánlivá) idyla jejich čtvrti měla jednu zásadní slabinu: naprostou odtrženost od rušného moderního světa ve velkoměstě. Absolutně nevěděli, jak to tam chodí, a ani to vědět nechtěli; přitom se zjevně nechávali unášet bláhovými představami o tom, jak tam lze snadno zbohatnout (trochu to připomíná bajku o lišce a kyselých hroznech). Erupce pomýlené závisti vůči panu Vojtíškovu ukázala, že obyvatelé Malé Strany jsou ve skutečnosti se svým osudem nespokojení, že by se rádi povznesli někam výš, ale nedokáží to. A tahle tutlaná frustrace nakonec způsobí tragédii.

Přelomovost Nerudova pohledu vynikne, když jeho povídku srovnáme s přístupy starších autorů. Jak v prózách Boženy Němcové, tak třeba v Tylově *Strakonickém dudákovi* má český venkov povahu útěšné náruče poskytující azyl před dravým a záludným (městským) světem. Neruda v Povídkách malostranských ukazuje – jako první český autor vůbec – město zcela opačně: jako okno do svobodného, „dospělého“ světa. Že tu nejde o autorův ojedinělý postup, ale o hlubší záměr, dosvědčí i fakt, že na stejném půdorysu jako příběh o žebřáku Vojtíškovu je postavena i další malostranská povídka *Jak si pan Vorel nakouřil pěnovku* a tytéž rysy malostranského charakteru najdeme i v povídce *Doktor Kazisvět*. Jednou z mála povídek, které mají happyendové vyznění, je *Hastrman*: pocit zmarněného života, jenž se nedokázal přiblížit vysněnému ideálu (reprezentovanému, zcela ve stylu velkého anglosaského realismu, motivem moře) je pro starého muže zažehnán láskou jeho syna a vnuků.

Fakt, že malostranský život „na okraji“ se s plynutím času vyčerpává, Neruda naznačuje také již zmíněnou protichůdností obou rámcových próz. Zatímco úvodní Týden v tichém domě je založen na motivu domu jako přehledné struktury celé české společnosti a evokuje tedy stabilní řád, závěrečné Figurky tuto přehlednost postrádají a podávají obraz spíše chaotický.

V Nerudově povídce o panu Vojtíškovu najdeme řadu dalších inspirativních momentů. Od poznání, že již tehdy dávno a zcela přirozeně uměla policie pomáhat a chránit (což posilovalo pouto mezi občany a obcí) a že uvážlivá benevolence vždy patřila a patří k dobrému úřadu, až k poznání, že opravdová a upřímná zbožnost, zbavená kýčovitosti a prospěchářství, je doma pouze v nízkých společenských vrstvách a že velký majetek bývá znakem nepoctivosti.

Krátké *Tři lilie* mají spíše ráz novinářské črty. I tady autor zve čtenáře ke spoluúčasti: když pomíneme, že vybral lákavé téma krásné tanečnice, nechává nedopovězeno, v jakých vztazích žila

dcera se svou matkou, či zda její vášeň pro tanec v tak vážném okamžiku nebyla jen projevem demonstované vitality mladého člověka tváří v tvář fenoménu smrti.

Jazyk Nerudových próz někdy svou archaičností umožňuje vhled do etymologických souvislostí (*po hrčivé té úvozovce kývadlo šepotněji se pohybuje*), jinde se ovšem vyznačuje moderním způsobem vyjadřování (např. nevlastní přímá řeč: *Blázny si dělal z dobrých malostranských sousedů! A po tak dlouho!*).